

6.2.1. PRIESAGŲ VEDINIAI

Būdvardžių priesaginei darybai būdinga: 1) nedidelis priesagų kiekis ir 2) priesagų daugiareikšmiškumas. Todėl priesaginės būdvardžių darybos aprašas tik pačiais bendriausiais bruožais gali sutapti su daiktavardžių priesaginės darybos aprašu.

6.2.1.1. VEDINIAI IŠ DAIKTAVARDŽIŲ

Vediniai iš daiktavardžių turi priesagas *-inis, -ė, -ingas, -a, -iškas, -a, -(i)otas, -a, -(i)uotas, -a* ir kt. Dariausia iš jų ir daugiausia reikšmių turi priesaga *-inis, -ė*.

Priesagos -inis, -ė vediniai reiškia: 1) medžiagą, iš kurios padarytas daiktas: *varinė rankena* „rankena iš vario, vario rankena“, *akmeninis kirvelis* „kirvelis iš akmens, akmens kirvelis“; 2) priklausymą tam, kas pasakoma pamatiniu žodžiu (išskyrus asmenis): *kiaūliniai taukai* „kiaulių taukai“, *beržinės šakos* „beržų šakos“; 3) panašumą į tai, kas reiškia pamatiniu žodžiu: *rōžinė spalva* „tokia kaip rožės“, *lėkštinės akėčios* „kurių purenamosios dalys panašios į lėkštes“, *lininiai plaukai* „tiesūs, švelnūs, linų spalvos“; 4) daikto paskirtį: *arbātinis šaukštelis* „šaukštelis, skirtas arbatai“, *avinės žirklys* „avių kerpamosios žirklys“, *šveitinis drabužis* „skirtas šventėms“; 5) daikto ypatybę pagal vietą: *apatiniai dantys, galinis langas* „kuris namo gale“, *kišeninis laikrodys* „nešiojamas kišeneje“, *viėtiniai gyventojai* „čiabuviai“; 6) ypatybę pagal laiką: *naktinis budėjimas* „budėjimas naktį“, *pavasarinės gėlės* „žydinčios pavasarį“, *vasariniai drabužiai* „dėvimi vasarą“; 7) ypatybę pagal pagrindinę veikimo priemonę, energijos šaltinį: *diržinė mašina* „varoma diržais“, *vandeninis malūnas* „varomas vandeniui“, *elektrinis virduklis* „verdama elektra“, *žibalinė lempa* „deginama žibalu“; 8) ypatybę pagal polinkį: *kanapinis žvirblis* „lesantis kanapes, kanaplesis“, *saldaininis vaikas* „mėgstantis saldainius“; 9) ypatybę pagal matą: *litrinis butelis* „litro talpos“, *mėtrinės malkos* „metro ilgio“, *pūdinis paršas* „sveriantis pūdą“, *sprindiniai lašiniai* „sprindžio storio“ ir kt.

Priesagos -ingas, -a vediniai reiškia: 1) ypatybę pagal gausumą to, kas pasakyta pamatiniu žodžiu: *akmeningas laukas* „su daug akmenų“, *balsingas vyras* „stipraus balso“, *lietingas oras* „su ilgais, gausiais lietumis“, *spalvingi drabužiai* „įvairių spalvų, ryškių spalvų“; 2) įgimtą polinkį: *karīnga gentis* „linkusi kariauti“, *kerštingas žmogus* „linkęs kerštauti“, *tvarkinga mergaitė* „mėgstanti tvarką“; 3) kalbant apie gyvulio patelę, nešiojančią vaisių: *paršinga kiaulė, erīnga avis, veršinga karvė* ir t. t.; 4) ko nors turintis: *darbingas žmogus* „turintis jėgų, galintis dirbti“, *laiminga mergaitė* „turinti laimės, pasisekimo“, *talentingas vaikinys* „turintis talentą“. Iš šios grupės skiriasi du būdvardžiai: *turtīngas ir skolīngas*.

Priesagos -iškas, -a vediniai reiškia: 1) ypatybę pagal panašumą: *āsiliškas užsispyrimas* „atkaklus ir kvailas“, *bóbiškos kalbos* „nerimtos, tauškalai“, *bróliškas sutarimas* „kaip brolių, artimas“, *dañgiška spalva* „kaip giedro dangaus“; 2) ypatybę pagal daikto priklausymą rūšiai: *kareiviški drabužiai* „uniforma“, *lotyniškos raidės* „lotynų raidės“, *lėnkiški obuoliai* „atvežti iš Lenkijos“.

Perkeltine reikšme vartojami dariniai: *mīlžiniškas darbas* „labai didelis ir reikšmingas“, *žmóniškas elgesys* „geras“, *prāktiški patarimai* „naudingi“.

Šios priesagos darumą rodo daugybė vedinių iš tarptautinių žodžių: *apātiškas, ekonómiškas, elėgiškas, māgiškas, lògiškas* ir kt.

Priesagos -ėtas, -a vediniai: *gėlėta skarelė* „su gėlių piešiniais“, *démėtas švarkas* „su dėmėmis“, *duobėtas kelias* „kelias su duobėmis“, *žvaigždėtas dangus* „nusėtas žvaigždėmis“, *rauplėtas veidas*, *žemėtos rankos*. Ryški paviršiaus padengimo ir gausumo, turėjimo reikšmė.

Priesagos -otas, -a vediniai reiškia ypatybę pagal ko nors turėjimą: *ašarótos akys* „pilnos ašarų“, *rasótas stiklas* „padengtas rasa“, *kuprótas žmogus* „su kupra“, *strazdanótas veidas* „nusėtas strazdanomis“, *ūkanótas rytas* „su ūkanomis, rūku“, *šakóta liepa* „vešli, išsišakojusi“.

Perkeltinė reikšmė: *galvotas vyras* „išmintingas, protingas, gabus“.

Priesagos *-(i)uotas, -a vediniai* turi dvi ryškesnes reikšmes: 1) žymi daikto ypatybę pagal ko nors turėjimą, dėvėjimą: *akiniúotas vyras* „su akiniais“, *gumbúota lazda* „su gumbais“, *kailiniúota moteris* „su kailiniais“; 2) padengtą paviršių: *degutúotas, žibalúotas, kreidúotas, rašalúotas; spuogúotas veidas, randúotos rankos* „su randais, spuogais paviršiuje“.

Priesagos *-inas, -a vediniai* labai artimi priesagų *-étas* ir *-uotas* vediniams, plg.: *dùlkinas drabužis* ir *dulkétas kelias, duñblinos kojos* ir *dumblúotos kojos*. Tačiau absoliučios tapatybės nėra: *kraujúotos rankos* „išteptos krauju“, o *krùvinos rankos* – ne tik išteptos, bet ir nusikaltėlio rankos; *dulkétas* – paprastai tik paviršius, o *dùlkinas* „prisisiurbęs dulkių“.

6.2.1.2. VEDINIAI IŠ VEIKSMAŽODŽIŲ

Daugybė dviskiemenių būdvardžių turi bendrą šaknį su veiksmažodžiais: *sėnas – sénti, bûkas – bûkti, báltas – bálti*. Aišku, kad tarp šių žodžių yra ir reikšmės, ir darybos santykis. Kai kurie būdvardžiai nuo veiksmažodžių skiriasi ir priebalsinėmis priesagomis *-d-, -l-, -n-, -r-, -s-, -t-* ir kt.: *saldùs (: sálti), drégnas (: drékti), glėžnas (: glėžti), sukrùs (: sùkti), báltas (: bálti), tamsùs (: témti)*. Tokius dviskiemenius būdvardžius mokyklinės gramatikos laiko paprastaisiais, nes sunku paaiškinti darybos kryptį.

Priesagos *-tinis, -ė vediniai* turi bendraties kamieną: *austìnis (: áusti), dirbtìnis (: dirbti), rašýtinis (: rašýti), suktìnis (: sùkti)*. Jų reikšmė labai artima būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvių reikšmei: *pintinė juosta – pintà juosta, megztinė suknelė – megztà suknelė*. Priesagos *-tinis* vediniai žymi daikto rūšį pagal padarymą, o dalyviai – tik iš atitinkamo veiksmo kilusią ypatybę. Tai labai artima, bet ne tapatu. Pvz., *lenktìnis peilis* yra ne *leñktas*, o *lañkstomasis*. Šios priesagos vediniai linkę daiktavardėti: *megztìnis, veltìniai* „iš vilnų veltas apavas“, *vyniótinis* „suvyniotas mėsos ar kokios tešlos gaminys“, *suktìnis* „toks šokis“.

6.2.1.3. VEDINIAI IŠ BŪDVAARDŽIŲ

Vediniai su mažybinėmis priesagomis daromi iš kokybinių laipsniuojamųjų būdvardžių. Įvairios priesagos (*-utis, -ė, -ytis, -ė, -(i)ukas, -ė, -(i)ulis, -ė, -ėlis, -ė, -ylis, -ė, -učiukas, -uliukas, -utėlaitis* ir kt.) gali jungtis prie tos pačios šaknies. Pvz.: *māžas – mažùtis, mažýtis, mažiùkas, mažiùlis, mažėlis, mažýlis, mažučiùkas, mažuliùkas, mažutėláitis*.

Priesagos *-okas, -a vediniai* reiškia: 1) ypatybę, trupučiuką viršijančią normą: *švarkas didókas, batai mažóki, sijonas platókas*; 2) ypatybę, artimą priešdėlio *apy-* vediniams (žr. 6.2.3): *duslókas balsas* „apyduslis“, *storókas žmogus* „apystoris“, *saldókas obuolys* „apsaldis“.

Priesagų *-svas, -a, -švas, -a, -zganas, -a vediniai* reiškia atspalvius: *geľšvas, -à, meľšvas, -à, juošvas, -à, raüşvas, -à, pilķšvas, -à*. Priesagų fonetinė sudėtis rodo, kad šie būdvardžiai galėtų būti padaryti ir iš atitinkamų veiksmažodžių: *juošvas (: juošti), geľšvas (: geľsti), raüşvas (: raüşti)*, bet *pilķšvas, baľķšvas, baľzganas, meľzganas, žalzganas* susieti su veiksmažodžiais būtų sunku.

Vediniai su priesaga *-inis, -ė* reikšme beveik nesiskiria nuo pamatinių žodžių: *įžambìnis, -ė (: įžambùs), skersìnis, -ė (: skeřsas), saldìnė obelis* „saldukė“, *lýginis (: lýgus)*.

Sudaiktavardėję vediniai: *skersìnis* „gimnastikos prietaisas“, *palaidìnė* „toks viršutinis drabužis“, *rudìnė* „toks apsiaustas“.

6.2.1.4. VEDINIAI IŠ KITŲ KALBOS DALIŲ

Iš dauginių skaitvardžių būdvardžiai daromi su priesaga *-(i)opas, -a: vieneriópas (: vienerì), dvejópas (: dveji), trejópas (: treji), ketveriópas (: ketveri)* ir t. t. Netgi sakoma *dešimteriópas, šimteriópas*, nors atitinkamų dauginių skaitvardžių ir nėra. Veikia analogija. *Keleriópas* padarytas iš skaitvardinio įvardžio *keleri*, bet *visokeriópas* – analoginis darinys, nes nėra įvardžio *visokeri*, priesaga

šiuo atveju laikytina žodžio dalis *-eriopas*.

Iš skaitvardžių dar daromi būdvardžiai su priesagomis *-inis, -ė, -ainis, -ė*: *šešiolikinis skietas, penkiolikinė mergaitė, ketvirtainis pyragas*.

Iš įvardžių daromi būdvardžiai su priesaga *-iškas, -a*: *māniškas* (: *mānas*), *tāviškas* (: *tāvas*), *jūsiškas, saviškas* (: *sāvas*), *vīsiškas* (: *vīsas*).

Iš prieviksnių būdvardžiai daromi su priesagomis *-inis, -ė, -ykštis, -ė, -ykščias, -a*: *apliñkinis* (: *apliñk*), *atgalinis* (: *atgaĩ*), *nuolatinis* (: *nuõlat*), *tiesioginis* (: *tiesiõg*), *pernykštis* ir *pernykščias sniegas* (: *pėrnai*), *vakarykštis* ir *vakarykščias valgis* (: *vākar*).

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.